

LITTERATUR

O. N. ВАНДЕР, Древнейшие Металлурги Приуралья. Академия наук СССР Институт археологии. Москва 1964. 176 s.

Den östryska bronsåldern har alltid varit av ett speciellt intresse för finsk arkeologi. Detta beror givetvis i första hand på att kulturen ifråga utgör en mycket viktig faktor för den äldsta metallåldern i Finlands östra och norra delar, men också därpå, att två av vårt lands främsta arkeologer, J. R. Aspelin och A. M. Tallgren, gjort betydande forskarsatser på detta område. Aspelin uppfattade på sin tid den östryska bronsåldern som en avläggare av den sibiriska bronsålderskulturen vid Jenisej och antog att den uppkommit som följd av finsk-ugriska stammars vandring västerut, från trakterna vid Minussinsk över Ural till östra Ryssland. Hans uppfattning, som synbarligen var inspirerad av M. A. Castrens stora altaiska språk teori, visade sig emellertid inte vara riktig: Tallgren kunde i sin avhandling från år 1910 påvisa, att såväl den östryska som den sibiriska bronsåldern uppstått på egen lokal grund under inflytanden söderifrån. Denna uppfattning har blivit bestående.

Sedan Tallgrens tid har litteraturen över den östryska bronsåldern vuxit enormt, talrika uppsatser och arbeten — huvudsakligen på ryska — har utkommit, och en översikt har varit svår att få. Bahders nyutkomna arbete ger en möjlighet till detta, den kompletterar hans uppsats om den centralryska bronsåldern som 1958 utkom i Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, genom att han nu behandlar huvudsakligen Kamaområdet. Tyvärr innehåller det nya arbetet ingen resumé på något västeuropeiskt språk, vilket naturligtvis försvårar användningen. I betraktande av denna brist är en något grundligare redogörelse för innehållet motiverad.

Tre bronsåldersgravfält är kända vid Kama-floden: två med namnet Turbino (I och II), det tredje Ust-Gaiva. Namnet Turbino förekommer i litteraturen redan sedan år 1889, men först på 1920-talet började vetenskapliga grävningar på platsen. De fortsattes i flera repriser och 1958—60 grävde Bahder själv här i mycket stor omfattning. Inalles har i Turbino I undersökts över 5000 kvadratmeter och området är därmed ännu inte uttömt. De båda andra gravfälten är betydligt mindre och utgrävningar på dem har utförts endast i liten skala. Både gravformen — låga gropar med obrända lik — och fyndmaterialet är emellertid likadant på alla tre och Bahder uppfattar dem som en helhet, de utgör utgångspunkten för hans framställning. De ledande bronsformerna är spjutspetsar med holk och reliefornering vid bladets bas och holkmyningen, vidare holkxor med upphöjda kanter (Seimatyp), dessutom förekommer dolkar, skafthålsxor, knivar, armringar, tinningringar mm. Karakteristiska är vidare ringar av nefrit samt en myckenhet av pilspetsar av flinta, bland dem en speciell Turbinotyp. Keramik saknas.

Genom jämförelse med Kamaområdets boplat fynd kommer Bahder till slutsatsen, att gravfälten ifråga kan tillskrivas en bestämd kulturfas, den s.k. Garinogruppen. Det är

en kultur och en befolkning som kan följas tillbaka i tiden ända till början av Kamaområdets neolitikum, företrädd av fynden från bopplatsen Borovoe ozero vid Čusovajas nedre lopp. Slutsatsen bestyrker alltså Tallgrens tes om kontinuitet från stenåldern till bronsåldern inom området. Det är emellertid av intresse att här notera, att Bahder uppfattar den neolitiska Kamakulturen som transuralisk till sitt ursprung och hävdar att den uppbars av invandrare från östra sidan av Ural. Vad mera, han anser att denna invandring skulle markera tidpunkten för den finsk-permska språkgruppens tillkomst, tidpunkten då denna skildes från det ugriska stamträdet. Med andra ord: han söker de finsk-ugriska folkens ursprung i områdena bortom Ural. Den nya neolitiska kulturen (och befolkningen) utbreddes sig snabbt till Kama, Svjat och mellersta Volgaområdet och i slutet av 3. årtusendet behärskade den hela det nordryska slättlandet och Uralslutningarna. I väster gränsade dess område till den kamkeramiska kulturen, den kultur som traditionellt tillskrivits de finsk-ugriska folken, men vars etniska karaktär enligt Bahder inte i detta nu kan bestämmas. Österom Ural gränsade Kamakulturen åter till ett annat stort kulturområde, det han kallar finsk-ugriskt eller ugriskt.

Det var den neolitiska befolkningen i Kama-området som under 18.—12. århundradet f.Kr. skapade och uppbar den östryska bronsåldern eller Turbinokulturen. En del av invånarna vandrade enligt Bahder västerut och blev vid Volga uppbärare av den s.k. Volossovo-kulturen, som snart bredde sig över hela övre Volga och ända till Östbaltikum. Likheten mellan Kama- och Volossovokulturen understryks kraftigt: likheter i keramiken (växtämnen i leran, tandstämpelornamenten osv.) och i bostadsformen (halvt nedgrävda fyrkantiga zemljankor med farstu). Utvecklingen till bronsålder skedde även parallellt: analogt med Turbinokulturen (och dess båda stadier Garino och Bor) utvecklades Seimakulturen (med Volossovo och Kozino). I mitten av 2. årtusendet är gravarna och gravfälten inom Kama- och Okaområdena lika varandra.

Bahder för de äldsta metallföremålen inom Kamaområdet redan till slutet av det tredje årtusendet och början av det andra och hävdar att de skulle stamma söderifrån. Ungefär vid samma tid uppstår även österom Ural eneolitiska kulturer och småningom formar sig här ett andra stort bronsåldersområde (det ugriska). Ett av dess viktigaste centra låg i trakten av Tomsk vid mellersta Ob, andra fanns på Uralbergens östra sluttningar. I mitten av det andra årtusendet börjar produkter härifrån uppträda både i väster (Turbino) och långt i öster (Anyan i Kina). När sedan Andronovokulturens stammar i 14. århundradet började tränga norrut, växte Tomsk-traktens betydelse medan de transuraliska centra som varit exportkällor för områdena väster om Ural miste sin betydelse. Detta stimulerade Turbinokulturens uppbärare till inhemsk metallproduktion och användning av lokala naturtillgångar. Å andra sidan räknar Bahder med att stäppkulturernas utbredning norrut skulle ha förstärkt assimilationen av de olika folkgrupperna på ömse sidor om Uralbergen, och att Ananjinokulturen, den ryska bronsålderns yngsta fas, skulle ha utformats av immigranter från transuraliska områden.

För en icke initierad är det svårt att överblicka de många olika kulturer och kulturfaser som Bahder opererar med, endast en självsyn kunde göra det möjligt att få ett grepp om dem. Materialet från Turbino är väl framlagt och avbildat; att Seimakulturens fynd ännu väntar på en uttömmande publikation är en brist som man hoppas snart blir upphävd. Författarens sakliga och lidelsefria framställning är ägnad att övertyga; att han därvid försöker förbinda arkeologiska kulturer med olika folk och därigenom med språkgrupper ger den färg, men längre än till förmodanden kan han inte komma in frågan.

Vad dateringen beträffar rör sig författaren med mycket höga årtal, han förlägger Turbino I till tiden 1550—1450 f.Kr., Seima till ett halvt sekel senare. Han gör det på olika grunder, bl.a. anför han att celter och pilspetsar av Turbinotyp förekommer i Kina redan

i det 14. århundradet och att de måste vara äldre i Östryssland. Den sk. bessarabiska skatten (Borodino) som sedan gammalt utgjort en av hörnstenarna för Seimakulturens datering för han i anslutning till N. J. Merpert till tiden för Mykenes schaktgravar, till 1600—1500 f.Kr. Han sätter Turbino före Seima i tiden bl.a. på grund av en silverspjutspets som hittats där och som är av samma typ som silverspjutspetsarna i Borodinoskatten. Dateringen av denna har hos andra forskare varit lägre; t.ex. Tallgren opererade med årtalen 1300—1000 f.Kr. för både Borodino och Seimakulturen. Om författarens höga datering är riktig får den vissa följder även för Finlands vidkommande: skall kanske Seimayxorna och med dem början av den östliga bronsålderskulturen i vårt land förläggas redan till mitten av det andra förkristna årtusendet?

Ella Kivikoski

KARL JETTMAR, Die frühen Steppenvölker. Der eurasiatische Tierstil. Entstehung und sozialer Hintergrund. Baden-Baden 1964. 275 s. I serien *Kunst der Welt. Ihre geschichtlichen, soziologischen und religiösen Grundlagen*.

I en förnämlig serie *Kunst der Welt* har professor Karl Jettmar nyligen gett ut ett vackert arbete om den förhistoriska stilart som man gärna kallar den eurasiatiska djurstilen och som man under det sista årtusendet f.Kr., börjande kring år 700, möter hos olika folkstammar inom det omätliga område som sträcker sig från trakterna kring Svarta havet i väster — utlöpare finns även i Mellaneuropa — ända till Kinas gränser i öster. Ofta har den helt enkelt kallats skytisk. Den är en stäppernas konststil, men den når också ibland skogsområden liksom hos Ananjinokulturen, den östryska bronsålderns yngsta skede. Inom dess alster finns de praktfulla sibiriska guldföremålen, som under Peter den Stores tid kom till hans samlingar i Petersburg, de skytiska och sarmatiska kurganernas skatter, Minussinkbronserna, Ananjinokulturens djurfigurer, Altaigravarnas djur och fabeldjur i trä, horn och textil, Ordosbronserna och en del andra grupper. En instruktiv karta visar den ofantliga utbredningen.

Författaren bemödar sig — och han har lyckats — att ge en klar och lättfattlig översikt av de olika grupperna, han tecknar samhällsmiljö och historiska fakta som bakgrund för konstskapandet. Man vill gärna ge honom en speciell eloge för att han därvid redogör för tidigare forskning samt gällande meningsskiljaktigheter, särskilt viktigt emedan han också refererar den ryska forskningen. Tacksam är man även för litteraturhänvisningarna som föreligger för varje kapitels vidkommande.

Ett arbete som detta kan inte refereras, det måste läsas. Innehållet är för mångfacetterat, problemen för skiftande och ofta omöjliga att lösa med säkerhet. När författaren i sitt slutkapitel konstaterar att djurstilen uppburits av nomadiska boskapsskötare, ryttarfolk, att det är en stäppernas stil och att det emellan de olika grupperna otvivelaktigt existerar ett genetiskt sammanhang, måste han samtidigt erkänna att det är ofantligt svårt, knappast möjligt, att finna det ursprungliga utbredningscentrumet. När han synbarligen med rätta framhåller det iranska inflytandet — den akemenidiska konsten — som utslagsgivande för stilens uppkomst, räknar han samtidigt med att motivförrådet otvivelaktigt innehåller även europeiska och kinesiska inslag, och att också äldre traditioner inom stäppområdena spelat in. När han försöker förklara djurbildernas betydelse kommer han in på magin, religionen, frågan om stamtotem. Det är fängslande perspektiv som öppnar sig, frågor som underkastats en mångsidig och djuplodande behandling, frågor som tarvar svar och engagerar läsaren.

Ella Kivikoski